ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 330.15.504

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.57>

Кобзар О.М.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
відділу екосистемного оцінювання природно-ресурсного потенціалу,
Державна установа «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку Національної академії наук України»

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕНСАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ
У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА
З ВРАХУВАННЯМ ЕКОСИСТЕМНОГО ПІДХОДУ**

У статті визначено етапи формування компенсаційного механізму збереження екосистемних послуг / відшкодування збитків зумовлених зниженням якості екосистемних послуг від впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище. Визначено алгоритм механізму збереження екосистемних послуг / відшкодування збитків зумовлених зниженням якості екосистемних послуг від впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище. Досліджено особливості формування компенсаційного механізму збереження екосистемних послуг / відшкодування збитків зумовлених зниженням якості екосистемних послуг від впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище з позицій екосистемного підходу. Показано, що в усьому світі, зокрема в країнах-членах Європейського Союзу, це питання активно розробляється.

Ключові слова: механізм екологічної компенсації, етапи формування механізму екологічної компенсації, екологічний збиток, навколишнє природне середовище, екосистемний підхід.

**ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕНСАЦИОННОГО МЕХАНИЗМА
В СФЕРЕ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ
С УЧЕТОМ ЭКОСИСТЕМНОГО ПОДХОДА**

Кобзарь Е.М.

В статье определены этапы формирования компенсационного механизма сохранения экосистемных услуг / возмещения убытков обусловленных снижением качества экосистемных услуг от воздействия хозяйственной деятельности на окружающую природную среду. Определен алгоритм механизма сохранения экосистемных услуг / возмещения убытков обусловленных снижением качества экосистемных услуг от воздействия хозяйственной деятельности на окружающую природную среду. Исследованы особенности формирования компенсационного механизма сохранения экосистемных услуг / возмещения убытков обусловленных снижением качества экосистемных услуг от влияния хозяйственной деятельности на окружающую среду с позиций экосистемного подхода. Показано, что во всем мире, в частности в странах-членах Европейского Союза, этот вопрос активно разрабатывается.

Ключевые слова: механизм экологической компенсации, этапы формирования механизма экологической компенсации, экологический ущерб, окружающая природная среда, экосистемный подход.

**FEATURES OF FORMATION OF THE COMPENSATION MECHANISM
IN THE SPHERE OF ENVIRONMENTAL PROTECTION TAKING
INTO ACCOUNT THE ECOSYSTEM APPROACH**

Kobzar Olena

The stages of the formation of the compensation mechanism for the conservation of ecosystem services / compensation for damage caused by a decrease in the quality of ecosystem services from the impact of economic activities on the environment are defined: determination of the quantitative and qualitative characteristics of ecosystem change; formation and implementation of eco-compensation events. The components of the stage "determination of quantitative and qualitative characteristics of ecosystem change" are defined: determination of methodological approaches and methods for determining the magnitude of damage; determination of qualitative and quantitative characteristics of the impact on the ecosystem; determination of contaminated territory and the composition and number of recipients of the ecosystem; determination of changes in the state of the ecosystem in natural and economic dimensions. The components of the stage "formation and implementation of eco-compensation events" are defined: determination of the form of eco-compensation; determination of recipients and sizes of eco-compensation; determination of eco-compensation tools; refund method. The features of the

formation of the compensation mechanism for the conservation of ecosystem services / compensation for losses caused by a decrease in the quality of ecosystem services from the impact of economic activity on the environment are studied. The effectiveness of the eco-compensation mechanism depends on the objectivity of determining the magnitude of the change in the state of the environment, that is, determining its quantitative and qualitative characteristics. It depends on the choice of methodological approaches and methods for assessing the value of natural resources or their combinatorics. One of the best examples of world practice in determining the value of natural resources and changes in their condition is the ecosystem approach. Assessment of the environment from the perspective of the ecosystem approach makes it possible to take into account all the elements and functions of the ecosystem and all their changes.

Keywords: mechanism of ecological compensation, stages of formation of mechanism of ecological compensation, ecological damage, environment, ecosystem approach.

Постановка проблеми. Одним із базових принципів екологічної політики є принцип компенсації завданої навколишньому природному середовищу шкоди. На цьому принципі базується як законодавство України, так і європейське законодавство [1]. Так, метою Директиви 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди» визначено встановлення екологічної відповідальності» [2]. Зазначене актуалізує проблему подальшого розвитку та удосконалення механізму компенсації у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам теорії і практики механізму еко-компенсації присвячено публікації С.М. Бобильова, О.О. Веклич [3], Н.В. Дегтярь, С.В. Захарова, Є.В. Мішеніна, Р.А. Перелета та інших науковців. Формування концептуальних положень та методичних рекомендацій щодо розвитку компенсаційного механізму вимагає подальших системних досліджень стосовно його сутнісно-змістовної основи, форм та механізмів реалізації.

Формулювання цілей статті. Мета даного дослідження полягає у визначенні сутнісно-змістовної основи та особливостей формування компенсаційного механізму у сфері охорони навколишнього природного середовища з врахуванням екосистемного підходу.

Виклад основного матеріалу. Формування механізму еко-компенсації є досить складним процесом, який умовно можна поділити на два етапи: визначення кількісних та якісних характеристик змін у стані навколишнього природного середовища та формування та реалізації заходів еко-компенсації (рис. 1).

«Механізм еко-компенсації є процесом надання компенсацій у вигляді грошових платежів за збереження екосистем і продукуваних ними функцій/товарів/послуг або, навпаки, їх погіршення/втрату, чи у вигляді спеціальних не грошових заходів на базі правової компенсаційної відповідальності за відновлення біорозмаїття» [3, с. 3].

Ефективність механізму еко-компенсації залежить від об'єктивності визначення величини змін у стані навколишнього природного середовища, зумовлених впливом господарської діяльності суспільства. Тобто визначення його кількісних та якісних характеристик, що, в свою чергу, обумовлюється вибором методологічних підходів та методів оцінки природних ресурсів або їх комбінаторики. Як один з кращих прикладів світової практики визначення вартості природних ресурсів та змін у їх стані необхідно назвати екосистемний підхід. Оцінювання навколишнього природного середовища з позицій екосистемного підходу дає можливість врахувати всі елементи та функції екосистеми та всі складові їх змін.

«Екосистемний підхід – в економічній науці з позиції управління – комплексний адаптивний управлінський підхід до збалансування ключових характеристик екосистем і суспільного природокористування для досягнення одночасно сталого господарювання й сталого потенціалу екосистем на основі забезпечення їх відтворювальної здатності щодо функціонального продукування товарів і послуг з метою задоволення поточних і майбутніх екологічних та гуманітарних потреб» [4, с. 33].

Застосування екосистемного підходу має багато проблем теоретико-методологічного, методичного та практичного характеру, які умовно можна поділити на дві групи: проблеми, пов'язані із визначенням натурального виміру збитку, що обумовлено складністю самих природних процесів та складністю їх дослідження, виявлення всіх екосистемних процесів та зв'язків між ними, їх параметрів тощо; проблеми, пов'язані із визначенням їх економічного виміру (зокрема економічної оцінки таких нематеріальних природних благ, як естетичні та культурні, які отримує суспільство від природи; екосистемних послуг, які лише впливають на якість інших екосистемних послуг тощо).

Сьогодні активно розвивається ряд підходів щодо оцінювання природних ресурсів з позицій екосистемного підходу. Необхідно зауважити, що зазначені підходи можуть застосовуватися й для оцінювання змін у стані навколишнього природного середовища внаслідок як негативного, так і позитивного впливу, зумовленого господарською діяльністю суспільства. Так, «оцінку економічної вартості послуг екосистем визначають за допомогою методів оцінки. Існує чотири підходи до оцінки економічної вартості екосистемних послуг: 1) метод прямого ринкового оцінювання; 2) методи непрямого ринкового оцінювання; 3) метод умовного оцінювання; 4) метод групової оцінки» [5, с. 27]. В залежності від притаманних конкретним методам переваг та недоліків та поставленого управлінського завдання може бути застосовано один або декілька методів.

Ключовим моментом етапу формування та реалізації заходів еко-компенсації є визначення форми еко-компенсації. Заходи еко-компенсації, зокрема можуть бути як у натуральній, так і фінансовій формі. Метою екологічної компенсації в державах-членах ЄС є відтворення ресурсів та послуг екосистеми. Так, Директивою 2004/35/ЄС «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди» рекомендовано наступні підходи до компенсаційних заходів відновлення навколишнього природного середовища [2]: метод «ресурси за ресурси», який полягає у заміні втрачених екосистемних ресурсів новими; метод «послуги за послуги» - полягає у заміні втрачених екосистемних послуг новими; проведення компенсаційних заходів,

**Рис. 1. Формування механізму еко-компенсації
у сфері охорони навколишнього природного середовища**

Джерело: складено автором

вартість яких дорівнює грошовій вартості втрачених екосистемних послуг.

При здійсненні компенсації у вигляді грошових платежів більш гостро постає питання визначення одержувачів, розподілу та розмірів еко-компенсації. При застосуванні екосистемного підходу цей розподіл набуває нового змісту. Оскільки, на відміну від поресурсного, він враховує всі елементи та функції екосистеми.

Вибір інструментів та способу еко-компенсації обумовлюється, в першу чергу, характеристиками впливу на навколишнє природне середовище. Так, якщо мова йде про попередження потенційного негативного впливу, то такими інструментами можуть бути грошові платежі за збереження екосистем. Компенсація може відбуватися або безпосередньо, або за посередництвом міжнародних, регіональних екологічних фондів, цільових фондів міністерств тощо. При компенсації віддаленого у часі негативного впливу інструментом еко-компенсації може бути екологічне страхування. Джерелом компенсації

накопиченого негативного збитку, зокрема, у випадку коли неможливо встановити забруднювача, можуть бути державні, міжнародні та інші екологічні фонди. Так, у Норвегії національний уряд та місцеві муніципалітети фінансово підтримують очищення портів.

Висновки. Отже, формування механізму еко-компенсації є досить складним процесом, який включає визначення натурального та економічного виміру впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище та формування та реалізації заходів еко-компенсації. Застосування екосистемного підходу надає нового змісту формуванню компенсаційного механізму, в першу чергу, при визначенні сутнісно-змістовної основи натурального виміру змін у стані навколишнього природного середовища та їх розподілу. Відповідно, це знаходить своє відображення у економічному вимірі змін у стані навколишнього природного середовища, що, в свою чергу, впливає на визначення інших складових етапу формування та реалізації заходів еко-компенсації.

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 09.01.2020).
 2. Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди : Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року / Європейський Парламент та Рада Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965 (дата звернення: 09.01.2020).
 3. Веклич О.О. Структура сучасного механізму екологічної компенсації (механізму еко-компенсації). Ефективна економіка. 2019. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7211> (дата звернення: 09.01.2020).
 4. Економіка природокористування: глосарій основних термінів. Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2018. URL: <http://ecos.kiev.ua/publications/topographies/view/61/> (дата звернення: 09.01.2020).
 5. Соловій І. Оцінка послуг екосистем, забезпечуваних лісами України, та пропозиції щодо механізмів плати за послуги екосистем. URL: http://www.enpi-fleg.org/site/assets/files/2131/final_report_i_soloviy_evaluation_of_forest_ecosystem_services_pro-vided_by_forests_of_ukraine_and_proposals_on_pes_mecha.pdf (дата звернення: 09.01.2020).
1. Verkhovna Rada Ukrainy (1991) Zakon Ukrainy «Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha» [The Law of Ukraine "On Environmental Protection"]. Availtabe at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (accessed: 09 January 2020).
 2. European Parliament and of the Council (2004) Dyrektyva 2004/35/Yes Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady "Pro ekolohichnu vidpovidalnist za poperedzhennia ta likvidatsiiu naslidkiv zavdanoi navkolyshnomu seredovyshchu shkody" [Directive 2004/35/CE of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage]. Availtabe at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965 (accessed: 09 January 2020).
 3. Veklych O.O. (2019) Struktura suchasnoho mekhanizmu ekolohichnoi kompensatsii (mekhanizmu eko-kompensatsii) [Structure of the modern mechanism of environmental compensation (of the eco-compensation mechanism)]. Efektyvna ekonomika, vol. 8. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7211> (accessed 10 January 2020).
 4. Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine» (2018) Ekonomika pryrodokorystuvannia: hlosarii osnovnykh terminiv [Environmental Economics: Glossary of Key Terms]. Kiev: Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine».
 5. Soloviy I. (2016) Evaluation of forest ecosystem services provided by forests of Ukraine and proposals on PES mechanisms. Available at: http://www.enpi-fleg.org/site/assets/files/2131/final_report_i_soloviy_evaluation_of_forest_ecosystem_services_pro-vided_by_forests_of_ukraine_and_proposals_on_pes_mecha.pdf (accessed: 09 January 2020).

E-mail: elkobzar@ukr.net